LITERATURA

PERE VIRGILI

L'escriptora basca Katixa Agirre, l'autora de la novel·la *Servei interior*.

La xarxa de dones basques que va desafiar el franquisme

Katixa Agirre recupera la història d'un entramat d'espies al servei del Govern Basc

SÍLVIA MARIMON MOLAS
BARCELONA

"El suspens pot ser sinònim d'esperança", reflexiona l'escriptora basca Katixa Agirre (Vitòria, 1981). El lector que s'endinsa en les pàgines de la seva nova novel·la, *Servei interior* (La Segona Perifèria / Tusquets), traduïda de l'euskera al català per Pau Joan Hernández, sap perfectament que la història no acaba bé, però les quatre protagonistes confien fins a l'últim moment en un bon final. Elles són Bittori Etxeberria, Delia Lauroba, Itziar Mujika i Tere Verdes, que ho van arriscar tot per ajudar els companys empresonats, donar suport al Govern Basc a l'exili i plantar cara al franquisme. Juntament amb altres agents, van teixir una de les estructures d'espionatge i evasió més eficaces del nord de la península Ibèrica: la xarxa Àlaba. Ho van fer en un context de terror, perquè a mitjan any 1937, el País Basc havia estat massacrat des de l'aire, els colpistes l'havien ocupat i el govern del lehendakari José Antonio Aguirre havia marxat a l'exili.

"La meva sorpresa va ser veure que això havia passat on visc, i ningú no m'ho havia explicat mai –admet Agirre–. A més, les protagonistes havien sigut dones molt discretes, molt de la seva època. No semblaven cridades a ser espies". Eren dones que poc tenien a veure amb la imatge de les espies que ens ha arribat a través del cinema. Agirre va descobrir qui eren en una exposició itinerant de la Fundació Sabino Arana. Dins del Partit Nacionalista Basc (PNB), una formació d'arrels conservadores i catòliques, el paper de la dona era estrictament secundari. "El PNB, a diferència d'altres partits que hi havia a la Segona República, no va facilitar l'emergència de dones líders ni milicianes. Les dones sempre hi tenien un paper subaltern", detalla l'autora. L'encàrrec inicial que se'ls va fer responia precisament a aquesta visió tradicional dels rols de gènere: entrar a les presons a cuidar els presoners, portar-los roba o menjar i, de pas, recollir informació clandestina.

La clau va ser la solidaritat

Cap dels homes que van pensar en elles en un primer moment va preveure la seva capacitat d'organització. "Ningú no donava un duro per elles. I de sobte van demostrar que, unint-se, eren capaces d'organitzar una potent xarxa que passava informació i que també ajudava a travessar la frontera clandestinament sense aixecar sospites", assegura Aguirre. La clau va ser la solidaritat col·lectiva. "El que van aconseguir, ho van aconseguir perquè es van unir. Es van donar força entre elles", explica.

Discreció "Ningú donava un duro per elles", diu l'autora de 'Servei interior'

La gran amenaça de la xarxa va ser el policia Pedro Urraca, a qui l'autora dona molt de protagonisme i converteix en antagonista, en el dolent de la pel·lícula. En part, perquè Agirre, que també ha fet una autèntica immersió a l'arxiu de la Fundació Sabino Arana, s'ha documentat molt bé gràcies a la gran feina de divulgació que ha fet Lorena Urraca, la neta de l'home que va detenir el president Companys. "Pedro Urraca només pensava en si mateix. A vegades és més perillós aquest egoisme i aquest narcisisme que un verdader fanatisme. No l'aturava res. Li era exactament igual fer mal al del costat. Odiava tothom, era una persona miserable", detalla Agirre.

LA SEGONA PERIFÈRIA

D'esquerra a dreta, Tere Verdes, Itziar Mujika, Bittori Etxeberria i Delia Lauroba.

Quan la llista amb els noms dels membres de la xarxa va caure en mans d'Urraca, segons el relat de l'autora, es van desencadenar les detencions. El 1940, els nazis van ocupar París, i el Govern Basc a l'exili va haver d'abandonar l'edifici que ocupava al número 11 del carrer Marceau. Agirre planteja diferents possibilitats: "Hi havia una hipòtesi que deia que simplement va ser un nyap. Algú es va deixar els papers i van caure en les mans equivocades... Però també hi ha una altra hipòtesi, la d'un traïdor", assegura. Fos com fos, les quatre dones van ser interrogades, empresonades i condemnades a mort. Més tard se'ls va canviar la condemna per penes d'entre vint i trenta anys. A Luis Álava, un dels responsables de la xarxa, el van afusellar.

Cap de les quatre dones va tenir fills, però sí nebots i besnebots. Agirre va parlar amb la besneboda d'Etxeberria. "Devia ser una persona molt carismàtica, per com la recordaven al seu poble, Elizondo. Ella mai se'n va penedir ni se'n va avergonyir, i ho va explicar tot a la família. La seva besneboda em va dir que quan va descobrir que la seva venerable bestieta havia estat a la presó no s'ho podia creure, i em va explicar que la Bittori li va dir que les persones bones també podien acabar tancades", explica Katixa Agirre.